

STRATEŠKO ZNAČENJE SENJA I GRADNJA UTVRDE NEHAJ

Senj je jedno od najznačajnijih i najslavnijih mjesta iz burne hrvatske povijesti. Uostalom to je jedini hrvatski primorski grad izvan područja Dubrovačke Republike koji nikada, ni u jednom trenutku nije bio okupiran od Mlečana ili Turaka. Njegova slava i značenje opjevani su u narodnim pjesmama, a poslovična hrabrost i odlučnost njegovih branitelja pretočena je u izreku koju je svojedobno poznavala cijela Europa: "Bog te čuva senjske ruke!" Taj je neobičan stari grad izuzetno značajan i za hrvatsku kulturu ne samo po svojoj bogatoj graditeljskoj baštini, već i po tome što je u njemu 1494. tiskana jedna od prvih hrvatskih knjiga na glagoljici, a rodno je mjesto brojnih i slavni književnika kao što su: Pavao Ritter Vitezović, Vjenceslav Novak, Milutin Cihlar-Nehajev, Milan Ogrizović i Silvije Strahimir Kranjčević.

Senj je kroz povijest bio najveća urbana aglomeracija na prostoru između Zadra i Rijeke. Smješten je ispod

STRATEGIC SIGNIFICANCE OF SENJ AND THE NEHAJ FORTRESS

Already in ancient times the Senj locality was known as a place of strategic significance, mainly because it is situated below the lowest mountain pass enabling access from the coastline to regions located on the other side of the Dinaric mountain barrier. This mountain pass is also the closest one to the region of Posavina and the Una valley in Bosnia. The town was initially built during the Roman Empire when it was a significant port and a military outpost. During the Middle Ages the town was administered by the Croato-Hungarian sovereign and was at that time additionally fortified in face of Turkish threats. However, the most glorious period of Senj was the time after the fall of Klis, starting in 1537, when it was defended by glorious Uskoks, who were forced to flee Herzegovina after Turkish invasion. These warriors attacked and looted Venetian ships and where in the end resettled as a result of the Madrid peace accord, while their boats were burned to ashes. It is during this glorious time of Uskok domination that the Nehaj fortress was built just above the town. This fortress, a masterpiece of defense architecture of these times, still overlooks the town and is currently used as a museum.

Vratnika (698 m n.m.), najnižeg prijelaza dinarske barijere što hrvatsko kopno dijeli od primorja, zapravo dodirujući južnih obronaka Velike Kapele i Velebita. To je od pamtivijeka najkraća veza Posavine s morem te najkraća veza s Pounjem u Bosni. Grad je smješten na potopljenom ušću bujičnog toka doline Senjske Drage kroz koju se obrušava i slavna senjska bura, također velika senjska zna-

menitost. Naime velebitska planinska barijera zadržava goleme količine hladnijeg zraka koji se u suženom dijelu prelijeva i ruši u snažnim nalemama do mora. U Senju se bura javlja kao jugoistočnjak, a Senj je zimi zbog bure uvjerljivo najhladnije mjesto naše obale gdje se temperatura zna spustiti i do -18°C . Senjska je bura također ušla u poslovice pa se odvijek govorilo da se "bura rađa u Senju, živi u Rijeci, a umire u Trstu".

Pretpostavlja se da se najstariji Senj nalazio podalje od mora na brdu Kuk iznad današnjeg Senja na putu prema Vratniku i da se nazivao Sen ili Senia, što bi na ilirskom jeziku značilo staro mjesto. Pretpostavlja se da je na tom istom mjestu bilo predilirsko, ilirsko i rimsko naselje. Najstariji se spomen Senja nalazi kod grčkog putopisca Pseudo Skilaksa iz 4. st. pr. Krista. Dolaskom Rimljana podiže se novo naselje Senia uz more i luku, a 35. g. pr. Krista, u vrijeme Oktavijana, to je municipij i polazna vojna točka za napade na buntovne Japode u Luci.

Nakon pada Zapadnoga Rimskog Carstva Senjom vladaju Goti i Bizant te Avari s kojima se doseljavaju Hr-

Pogled na tvrđavu Nehaj i Senj

Sjeverna strana tvrđave Nehaj

vati. O razdoblju do 10. stoljeća na ovom području vrlo se malo zna, ali se po bliskosti materijalne kulture sa staroslavenskom kulturom južne Hrvatske zaključuje da je i ovaj dio primorja bio u sastavu starohrvatske države. Iako se pretpostavlja da je Senj biskupiju imao već u 5. stoljeću, od 1169. je središte obnovljene biskupije u koju su uključene župe: Vinodol, Gacka, Bužim i Podgorje. Kralj Bela III. poklonio je Senj 1185. templarima, ali je nakon vječitih svađa s knezovima krčkim (kasnijim Frakopanima), velikog požara i provale Tatara 1242., Bela IV. oduzeo Senj templarima i ustupio im Dubicu na rijeci Uni.

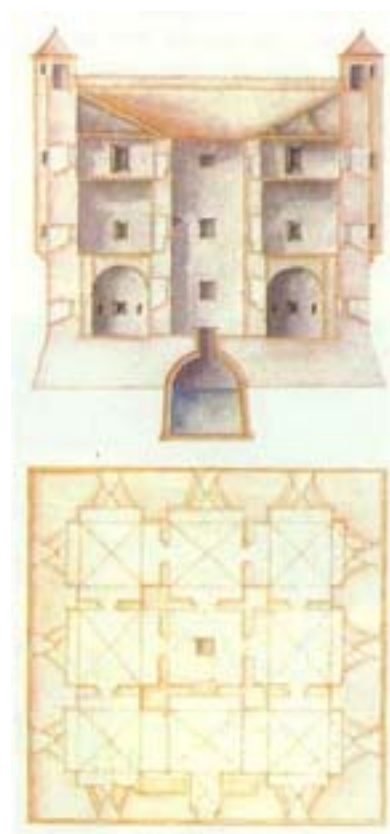
Frankopani su 1271. izabrani za vještite potestate i upravitelje grada Senja i okolice i za njihova 180 godina dugog upravljanja došlo je do pravoga gospodarskog i kulturnog procvata grada te zamaha graditeljstva. Izgrađene su mnoge sakralne i svjetovne građevine te zidine i utvrde poput obalne tvrđave Šabac i gradskog Kaštela. Te utvrde postoje i danas s tim što je u tvrđavi smještena Lučka kapetanija, a Kaštel kao negdašnje sjedište Frankopana i senjskih kape-

tana kasnije je adaptiran i bio je od sredine 19. stoljeća pretvoren u đački konvikt Ožegovićanum. Izgrađeni su i mnogi samostani, neki i izvan gradskih zidina, a značajno su se razvili brodogradnja i trgovina. Valja dodati da su 1388. Frankopani izdali i Statut grada Senja.

Hrvatsko-ugarski kralj Matija Korvin oduzeo je Senj Frakopanima 1469. radi obrane od Mlečana i Turaka. Tada je u Senj smještena stalna vojna posada i osnovana Senjska kapetanija u koju su bile uključena Gacka s Otočcem, Brinje i primorje od Senja do Rijeke. Ta je kapetanija kao najstarija bila uzor za organizaciju svih ostalih i začetak Vojne krajine. Zanimljivo jest da je Senjska kapetanija 1522. došla pod upravu Ferdinanda Habsburškog još i prije njegova izbora za hrvatskog kralja. On je bio zainteresiran za obranu Hrvatske od Turaka da bi zaštitio Korušku, Kranjsku i Štajersku. U Senju su kao kapetani svoju vojničku karijeru započeli mnogi kasniji generali Vojne krajine i banovi Hrvatske: Ivan Lenković, Juraj Lenković, Petar Kružić, Nikola Jurišić, Petar Berislavić, Mirko Derenčin,

Franjo Krsto Frakopan, Petar Zrinski, Grgur Orlovičić, Ivan Ferenberg i Herbert VIII. Auersberg.

Turskim napredovanjem Senj postaje uporištem prebjega nazvanih uskocima, posebno nakon pada Klisa 1537. godine i dolaska njegove preostale posade. Uskočka je epopeja trajala punih 80 godina i zauzima važno mjesto u povijesti grada Senja, ali i cjelokupne hrvatske burne prošlosti. Bili su potomci hercegovačkih gorštaka (s ilirskim korijenima), a iz Senja su organizirano djelovali i na kopnu i na moru te nanosili Turcima, ali i Mlečanima, goleme gubitke. Ti hrabri, odvažni i neustrašivi borci, odjeveni u raskošne nošnje, na svojim su malenim i brzim brodicama (bracere, fuste, brigantini) iz skrivenih uvala hrvatskih otoka, noću ili za olujna i tmurna vremena, vješto

Tlocrt i presjek tvrđave Nehaj Martina Stiera 1660. godine

napadali i plijenili mletačko i drugo brodovlje. Bili su kršćani-katolici te izrazito odani vjeri, tradiciji i obitelji. Osobito su cijenili slobodu i imali su poseban kodeks hrabrosti, a bili su ujedno neograničeno odani svojim zapovjednicima, vojvodama i zastavnicima, koji su pripadali najvažnijim i najhrabrijim uskočkim obiteljima.

Uskoci su bili stalna posada senjske obrane, ali su često ostajali bez opskrbe i plaće pa su bili prisiljeni na gusarenje. Posebno su voljeli plijeniti mletačke trgovačke brodove, kojih je suradnja s Turcima zapravo svima bila vidljiva. Nanijeli su velike štete mletačkoj trgovini, ali je to i uzrokovalo njihovu kasniju propast. Uskoč-

ladavali hrvatski vojnici, ali su Nijemci zadržali komandne položaje.

Dramatično je razdoblje za Europu i za gradnju utvrda nastupilo nakon 1453. i pada Carigrada. Zna se da su već desetak godina kasnije Turci prvi put bili pred zidinama Senja. Zbog toga se nekad prosperitetni

Prikaz Senja i Nehaj na crtežu Martina Stiera

Kralj ih je Matija nazivao "predzidom Dalmacije", Rudolf II. "jedinom tvrđavom u državi", a papa Grgur XIII. "uskrslim Makabejcima". Spomen je na njihovo djelo sačuvan u mnogobrojnim narodnim pjesmama koje se sjećaju Desantića i Daničića (obitelj Jurja IV. opisao je i A. Šenoa u romanu *Čuvaj se senjske ruke*), Ive Senjanina (pravim imenom Ivan Vlatković) i Juriše Senjanina, ali i Senjkinja poput Anđelije, Anice i Marice, a posebno Klare Daničić.

kom je ratu, koji je 1615. započeo napadom mletačke flote na Novi Vinodolski i zauzimanjem habsburških posjeda u Istri, povod bilo odbijanje Habsburške Monarhije da iz Senja protjera uskoke. Nakon Madridskog mira 1617. Austrija je na to ipak pristala. Uskoci su raseljeni u Žumberak, Otočac, oko Pazina i ispod Učke. Istodobno su spaljene ili prodane njihove brodice. U Senj iste te godine ulazi njemačka posada. Poslije su u tim posadama ipak prev-

trgovački gradić sve više utvrđuje. U gradskim je zidinama izgrađeno desetak kula, a Martin ih Stier 1660. nabraja čak i 13. Ipak za njihovu je gradnju i pojačavanje uvijek nedostajalo novca. Zanimljivo da je najveću utvrdu u senjskim zidinama dao izgraditi papa Leon X. početkom 16. stoljeća, još i prije pojave uskoka. Pape su naime Senj držali vrlo važnim za obranu Italije. Tako je Leonova ili Papinska kula (koja je i danas sačuvana) izgrađena od najboljeg

materijala i bila najljepša, najjača i najveća, a u njoj su pape uzdržavali i posadu od 25 vojnika. I mnogi su drugi pape većim novčanim prilozima pomagali i održavali senjsku obranu.

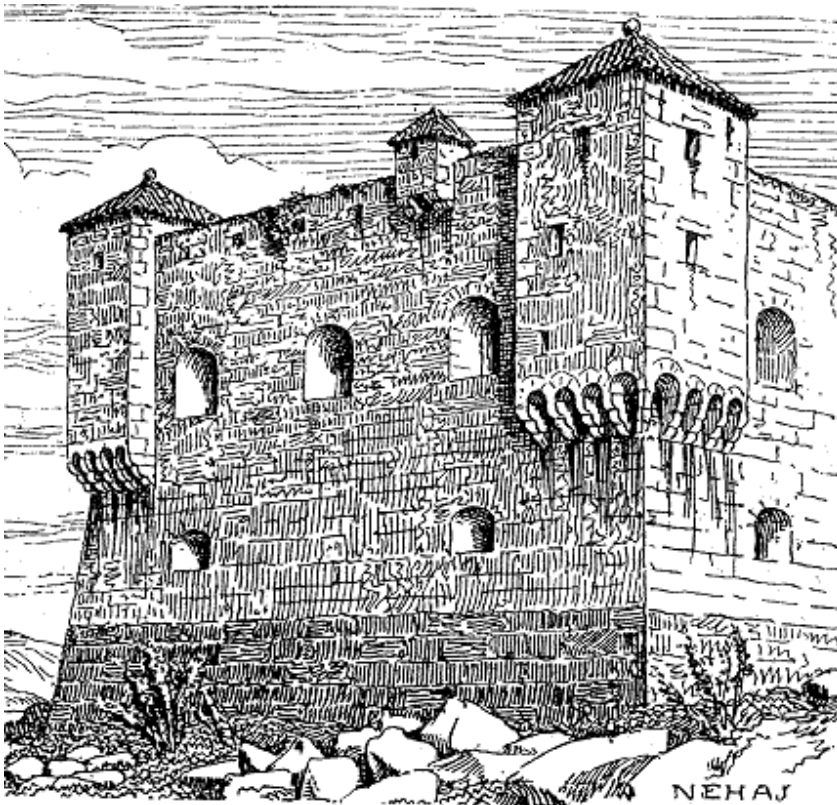
Ipak se senjske utvrde i obrana potpuno konsolidiraju kada je za senjskog kapetana imenovan Ivan Lenković. Taj potomak jedne grane ličkih Lenkovića, koji su se početkom 16. stoljeća preselili u Kranjsku, baš kao druge poznate hrvatske obitelji (Blagaji, Gusići, Jurišići, Krašići...), istakao se već 1529. u borbi s Turcima pri opsadi Beča. Kraće je vrijeme bio dozapovjednik bihačke kapetanije, a senjski je kapetan, pretpostavlja se, postao do 1539., dok je od 1544.

1557., a umro je 1569. i pokopan u franjevačkoj crkvi u Novom Mestu 1569. godine gdje je sačuvana nadgrobna ploča s njegovim likom. Valja ovdje reći da je i njegov sin Juraj bio poslije senjski kapetan i komandant Hrvatske krajine.

Lenković je posebno učvrstio i obnovio sve senjske utvrde, ali je kao iskusan vojni zapovjednik shvatio da je za obranu grada nužno izgraditi novu čvrstu utvrdnu na obližnjem brdu Trbušnjaku koji se s južne strane nadvio nad Senjom. Bio je svjestan da bi njegovim zauzimanjem Senj praktički ostao bez obrane, posebno što bi se tu neprijatelj mogao utaboriti i kao na dlanu nadgledati grad. Isto je tako bio svjestan da tadašnjim

je utvrde ili se popeti do tjemena da bi prodro u unutrašnjost utvrde. U svim je tim slučajevima visina bila značajna prednost. No sada, da bi se amortizirali artiljerijski udari, kule su morale biti sve niže i masivnije, a razdaljina se među sukobljenim stranama sve više povećavala. Ideal stoga postaje pravilan matematički tlocrt koji je osnova kompaktnog bloka s malim kulama za topove. Stvaraju se tako kvadrati, zvijezde, trokuti, poligoni i drugačiji geometrijski oblici ispred kojih se iskopavaju čvrsti i masivni nasipi.

Potreba za gradnjom novih utvrda posebno je bila uočljiva na našoj obali jer su te utvrde morale osigurati obranu od napada i s kopna i s mora. Upravo su zato i Mlečani na našoj obali, baš kao i na Levantu, izgradili cijeli niz novih kaštela, sposobnih da odole razvoju ratnog umijeća i tehnike. No nova utvrda koju je Lenković zamislio i njezinu izgradnju nadzirao morala se ipak prilagoditi uvjetima terena. Zato su izostali okolni nasipi i bedemi, jer ih je bilo gotovo nemoguće iskopati u živoj stijeni. Izgrađen je stoga samosvojan i uzoran renesansni kaštel koji po preciznosti, funkcionalnosti i oblikovanju nesumnjivo predstavlja značajan napredak u izgradnji ratnih građevina novog vremena i pravo je malo remek-djelo fortifikacijskoga graditeljstva. Građen je gotovo istodobno kada i utvrda u Sisku (1544.-1550.) pa može biti ilustrativan primjer usporedbe iste funkcije u različitim zemljopisnim i geološkim uvjetima. Ovdje je građena čvrsta kamena kocka na stijeni, a u Sisku trokut sa zdepastim oblim kulama i golemim zvjezdastim zemljanim opkopima. Za sisačku se utvrdnu zna da je njezin graditelj Petar iz Milana, uz niz poznatih domaćih graditelja. Ovdje imena graditelja nisu poznata, ali se u graditelja svrstava samog Ivana Lenkovića, vjerojatno najboljeg poznavatelja svih utvrda na hrvatsko-turskoj granici. On je na novoj utvrdi

Stariji crtež tvrdave Nehaj nepoznatog autora

zapovjednik svih uskoka. Od 1553. zapovjednik je Hrvatske krajine, da bi 1556. bio imenovan i za zapovjednika Slavonske krajine. Bio je idejni tvorac stalnog uređenja Vojne krajine. Povukao se zbog bolesti

razvojem artiljerije postojeće fortifikacije više ne pružaju dovoljnu zaštitu. Utvrde su prije razvitka artiljerije počivale na visinskoj obrani i bliskoj bitci. Neprijatelj je nastojao doći što bliže da bi minirao podnož-

Detalj pročelja tvrđave Nehaj

ostavio i svojevrsan potpis - svoj grb i godinu (1558.) izgradnje.

Kaštel Nehaj, kako su mu ime smjesta nadjenuli prkosni uskoci, izgrađen je od materijala porušenih crkava i samostana te ostalih građevina izvan senjskih zidina. Zna se da je u tom dijelu postojao nekadašnji templarski samostan s crkvom Sv. Jurja, a prema otkriću temelja crkve, za obnove utvrde prije nekoliko desetljeća, moguće je da je Nehaj sagrađen upravo na mjestu crve. Postojao je i veliki franjevački samostan s crkvom Sv. Petra uz koji su krčki feudanci bili izgradili svoju grobnicu. Postojala je i crkva Sv. Duha koja je već prije porušena da ne bi Turcima poslužila kao uporište. Čak je i danas na kamenju ugrađenom u utvrdu moguće uočiti koji se materijal rabio za izgradnju. Pretpostavlja se da je prva trećina građena od lokalnog kamena vapnenca, da je sljedeća svjetlija trećina građena od pravilno klesanog kamena (vjerojatno iz franjevačkog samostana), a da je za preostali dio do vrha uporabljen kamen miješanog podrijetla te da je tu ugrađeno sve što se moglo pronaći. Ima među kamenim kvadrima ugrađenim u Nehaj i onih s natpisima, ali

ih je vrlo teško pročitati. Na jednome, desno od ulaza na sjevernoj strani, jasno je napisano: *Religioni Scti Pauli...* Sličan se odlomak nalazi i na zapadnoj strani, a vjerojatno potječe iz nekog pavlinskog samostana ili crkve.

Utvrd se sastoji od unutrašnje četvrtaste jezgre i vanjskoga robusnoga kamenog plašta i gotovo je potpuno pravilni kvadrat (točno 23,25 x 23,50 m). Visina iznosi 18 m. U središnjem je dvorištu smještena velika cisterna koja je svojim rezervama vode omogućavala braniteljima dugotrajnu obranu. Iznad kruništa su tri grba. U sredini je grb austrijskog nadvojvode Ferdinanda, lijevo kapetana Lenkovića, a desno grb kapetana Herberta VIII. Turjaškog koji je ga je naslijedio. Zidovi su s vanjske strane široki između 3,30 m i 2 m i prema vrhu se sužavaju, dok su unutrašnji prema dvorištu prosječno široki 1

Kameno stubište i ulaz u tvrđavu

metar. Posebna je zanimljivost da je utvrda potpuno orijentirana prema stranama svijeta. U nju se ulazi sa sjeverne strane posebnim kamenim stubama preko drvenog mosta i kroz uska dvostruka vrata. U prizemlju je s desne strane bilo smješteno ognjište, a uokolo prostorije za smještaj i oružje. Na prvom su katu bile prostorije za časnike i zapovjednika tvrđave, a na drugom je katu bila smještena topovska baterija s 11 topova. Vrh je tvrđave služio kao vidikovac, a u zidovima su brojni otvori za puškarnice. Na svim su uglovima i iznad ulaza postavljene posebne promatrač-

ke kule koje su ponešto isturene od linije fasade i započinju otprilike na visini drugog kata utvrde. Promatračnice su povezane posebnim grudobranom na čijoj je južnoj strani izveden i manji zahod. S vrha se kule mogu promatrati svi prilazi Senju s kopna i s mora te primati dimni i svjetlosni signali od suradnika s otoka i obale.

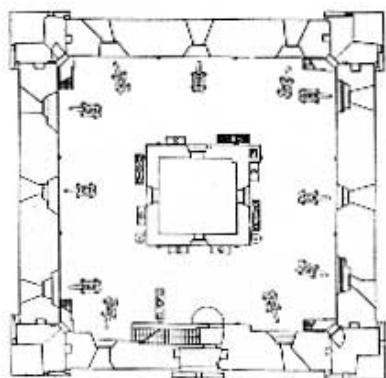
Procijenjeno je da je u tvrđavu ugrađeno više od 3400 prostornih metara materijala. Ako se pretpostavi da jedan prostorni metar teži prosječno 2,2 tone, može se izračunati da je u tu snažnu i monumentalnu utvrdu ugrađeno gotovo 7500 tona kamena, pijeska i vapna. Nije stoga čudno što je brzo ponestalo materijala za izgradnju i možemo samo zamisliti što je sve Lenković porušio da bi učvrstio svoju veliku kamenu kocku. Uostalom za obnove 1976. pronađeni su i dijelovi Senjske glagoljske ploče s biljnim ornamentima i glagoljskim slovima, za koju se pretpostavlja da je nastala istodobno kad i Bašćanska ploča, iako su u stubište tvrđave ugrađeni tek u 19. stoljeću. U rekonstrukciji sačuvanih ulomaka vide se i tri retka negdašnjeg poduzetog natpisa, a može se samo pročitati: *V ime Otca i Sina i Svetoga Duha*. Kamen te ploče potječe iz antike, a u srednjem mu je vijeku klesarski obrađena poledina i tako je nekad upotrijebljen kao plutej (pregradna ploča) u jednoj od senjskih crkava. Ploča je razbijena kada je pronađena jer je

Cisterna u unutrašnjosti tvrđave

natpis bio nevidljiv, a ostaci se čuvaju u Gradskom muzeju.

Tvrđava je Nehaj u potpunosti opravdala i svoje ime i svoju svrhu jer zapravo nikada nije napadnuta. Svojom je monumentalnošću i opremljenošću te hrabrošću svojih branitelja natjerala sve moguće napadače da je pažljivo izbjegavaju. No s vremenom je stradala od zuba vremena i od neodržavanja, jer često nema novca ni za hranu i plaću braniteljima, a kamoli za redovito održavanje. O oštećenjima se još ne govori u izvještajima carskih inženjera Giovanija Pieronija 1639. i Martina Stiera iz 1660. godine, tu se mnogo više govori o bijednom stanju gradskih zidina. Pieroni posebno lijepo i razborito govori o obrambenoj vrijednosti Nehaja i ističe da bi valjalo samo podignuti kapelicu potrebnu braniteljima. Martin Stier je mnogo kritičniji, potaknut novijim spoznajama o napretku oružja i obrane. On tvrdi da paljba s tvrđave ne može pokrivati cijeli grad, a zamjera joj i to što nema pravih obrambenih mogućnosti za zaustavljanje i onemogućavanje neprijatelja, posebno pri noćnom jurišu. Smatra da bi neprijatelj mogao s gornje strane doći do pred same zidine, postaviti tonu baruta i čitavu tvrđavu onesposobiti. Zato predlaže iskopavanje jarka te ukupovanje i ugradnju čvrste drvene ograde te povezivanje utvrde s gradom, zapravo predlaže osuvremenjivanje senjske obrane.

Tlocrta drugoga kata rekonstrukcije topničke baterije

Top i dio izložbe grbova na drugom katu tvrđave

Johan Weickhard Valvasor (1641.-1693.), koji je u svom najpoznatijem djelu *Slava vojvodine Kranjske* detaljno opisao i narisao gradove Hrvatskog primorja i Istre, i sam je kao vojnik službovao u Senju. Ne govori se mnogo o utvrdama ni o njihovu stanju, ali sudeći po ondašnjem njegovu crtežu Senja, koji svi smatraju najpreciznijim (što se ne bi moglo reći za neke druge njegove crteže), čini se da su u međuvremenu (do nastajanja crteža 1687.), gradske zidine ipak bile popravljene. Posljednji je popravak senjskih zidina i obnovu kula u njima obavio karlovački general Leopold barun Scherzer 1747. godine. Tvrđava Nehaj u to vrijeme nije doživjela nikakve značajnije promjene, osim što su, prema opisu iz 1749., brojne puškarnice zazidane zbog bure. U 19. je stoljeću Senj granično mjesto kroz koje prolaze brojne vojničke trupe pa se tvrđava pokušava urediti za njihovo stacioniranje. Zato je proširen ulaz i pregrađen prostor pred ulazom, opet zbog zaštite od bure. Praktički je ponosni Nehaj, koji i danas potpuno dominira panoramom Senja, sačuvan gotovo u cijelosti do današnjih dana onako kako je izgrađen. Ozbiljnije je stradao tek u Drugome svjetskom ratu, ali je potom temeljito obnovljen.

Kada je nakon oslobođenja Like (1689.) prestala neposredna turska opasnost, započeli su veliki sukobi senjskih patricija i pučana s vojnom upravom (u jednoj se istaknuo i P. R. Vitezović) oko potvrde starih gradskih privilegija. Oslobođenje senjskog zaleđa omogućilo je razvoj trgovine, a obnavlja se i senjska brodogradnja. Gospodarskom usponu uvelike je pripomogla izgradnja Jozefinske ceste od Karlovca do Senja koju je od 1776.-1779. gradio bojni Struppi. Tom prilikom su u gradskim vratima u blizini Kaštela, i na mjestu nekadašnje ugaone kule, izgrađena Gradska vrata s natpisom: *Iosephinae finis*. Na vratima je i oznaka udaljenosti u germanskim miljama od Senja: do Karlovca 13,5 g.m. (102 km), do Zagreba 21 g.m. (160 km) i do Beča 63. g.m. (472,5 km). Austrijski car Josip II. bio je prijatelj slavne senjske obitelji Vukasović (iz koje potječe poznati graditelj barun i podmaršal Filip Vukasović) pa je nekoliko puta boravio u Senju. Radi gospodarskog razvitka još je prije (1746.) ukinuta i senjska kapetanija te priključena otočkoj regimenti. Prema planovima Filipa Vukasovića, ali i Josipa Kajetana Knežića, gradi se i uređuje senjska luka iz koje je prem-

ješten bujični potok koji je iz Senjske Drage donosio u luku velike nanose. Sređuje se i vodoopskrba grada. No završetak Lujzinske ceste 1811. skreće sav promet prema Rijeci. Stoga se od 1833. do zaključno 1845. gradi nova Jozefinska cesta, graditelj koje je Kajetan Knežić. On zadržava staru trasu od Karlovca do Josipdola, dok od Josipdola gradi novu trasu preko Velike Kapele na Vratnik i Senjsku Dragu. Cesta je bila nešto duža (115 km), ali je po svojim prometnim karakteristikama bila znatno povoljnija. Posebna je zanimljivost da je nova Jozefina nakon asfaltiranja 1950. godine pretrpjela minimalne korekcije te da je za Domovinskog rata prihvatila praktički sav cestovni promet iz Dalmacije te Bosne i Hercegovine prema unutrašnjosti Hrvatske.

Krovište promatračke kule i zahod tvrđave Nehaj

Senj je u civilnu Hrvatsku uključen kao i svi gradovi Vojne krajine tek 1871. godine. Međutim svi pokušaji Senjana da dobiju željezničku vezu sa zaleđem bili su bezuspješni, iako je Kajetan Knežić (koji je na kraju života živio u Senju i postao njegovim počasnim građaninom) imao već izrađene projekte. Izgradnjom željezničke pruge za Rijeku (građena je teška obilazna pruga upravo da se

eliminira konkurencija Senja i Bakra), a poslije za Split, zadan je težak udarac senjskoj trgovini koja je otad vezana samo uz izvoz drva iz neposredne okoline. Stagnacija se nastavlja i u jednoj i u drugoj Jugoslaviji, a Senj je gotovo potpuno opustošen u teškom bombardiranju u Drugome svjetskom ratu. Kasnije je dugovječna Senjska biskupija 1969. sjedinjena u Rječko-senjsku nadbiskupiju i sjedište preseljeno u Rijeku, iako je u Senju ostao biskupski i kaptolski arhiv, biskupska knjižnica i riznica katedrale. Posebno teške trenutke proživljava ovaj slavni grad u današnje vrijeme kada je praktički prestalo s radom cijelo senjsko gospodarstvo. Grad se tek ponešto održava tranzitnim turizmom, ali i lovnim u velebitskom zaleđu te ljetnim na svojim mnogobrojnim plažama.

Spomenuli smo da je grad teško stradao u bombardiranju tijekom Drugoga svjetskog rata, a tom je prilikom stradala i tvrđava Nehaj, kojoj se prije toga samo jednom, tijekom 19. stoljeća, munja srušila kulu, a to je popravljeno 1924. godine. Njemačka je vojska tvrđavu minirala, potom je jaka bura oštetila krov, a kasnije su avionski projektili probili sjevernu stijenu tvrđave, srušili krov i raz-

nijeli podove pojedinih katova. Krovište je popravljeno 1945., a zid 1956. godine. Velikim zalaganjem predsjednika Senjskog muzejskog društva dr. Vuka Krajača, odlučeno je da se tvrđava Nehaj preuredi u muzej. Konzervatorski su radovi započeli 1964., skupljena je dokumentacija iz bečkih i domaćih arhiva. Tada su ispod stuba pronađeni fragmenti senjske ploče, a ispod poda južnog trakta tvrđave ostaci jednobrodne manje crkve s polukružnom apsidom i manjim oltarom, za koju se pretpostavlja da bi mogla biti iz 11. ili 12. stoljeća.

Obnova je napravljena po projektima profesora Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu Juraja Denzlera, dipl. ing. arh., i Marije Viličić, dipl. ing. arh. Vraćena je i sačuvana izvornost tvrđave, publici otvoreni ostaci tvrđave, a prizemlje, prvi i drugi kat preuređeni su u izložbene prostore; prostori drugoga kata često služe za održavanje kulturnih i glazbenih priredaba, znanstvenih skupova i drugih kulturnih zbivanja.

Obišli smo nedavno grad Senj i uvjerali se da taj grad zaista ima što pokazati. Tipično mediteranske zbijene krivudave uličice unutar stare peterokutne gradske jezgre oživljene su lukovima i balaturama. Postoji i šest povezanih trgova (Cilnicu s Kaštelom i fontanom Kajetana Knežića već smo posredno spominjali). Na trgu Mala placa nalazi se gotička gradska vijećnica s gradskom ložom, dvorištem, kuća Homolić (poznatija kao kuća Daničić) s renesansnim triforomama, kuća uskočkog kneza Martina Posedarskog s renesansnim pročeljem, kuća Domazetović, zvana Ferajna. Dojmljiva je romanička katedrala Sv. Marije te zavjetna mornarska crkva Sv. Marije na Artu. Do rušenja u Drugome svjetskom ratu postojala je usred Senja trobrodna crkva Sv. Franje, znamenita po nadgrobnim pločama. Valja reći da je sačuvan i da se obnavlja dio gradski zidina, a posebno onih s istoka i sjevera, a sačuvan je i djelomično obnovljen

Promatračke kule okrenute gradu

i dio gradskih tvrđava, poput Šabca, Lipice, Trybenca ili Leonove kule. Šteta što je slavni Kaštel u prilično jadnom stanju. No već je na prvi pogled uočljivo da Senjani vole svoj grad i njegovu slavnu prošlost te da se ipak s velikim marom odnose prema svim ostacima vrijedne graditeljske i kulturne baštine.

Još smo ljepši dojam stekli za posjeta Gradskom muzeju smještenom u palači Vukasović, gotičko-renesansnoj zgradi iz 15. stoljeća, s baroknom nadogradnjom iz 18. stoljeća. U muzeju se nalazi nekoliko stalnih izložaba: *Glagoljica i tiskarstvo na području grada Senja*, *Intelektualni krug grada Senja*, *Senjsko pomorstvo kroz povijest*, *Novija senjska povijest* te zbirke arheoloških i hidroarheoloških nalaza, etnografska zbirka o Bunjevcima i prirodoslovna o Velebitu. To još nije sve jer su tri izložbe postavljene i u tvrđavi Nehaj: *Senjske crkve kroz povijest*, *Senjski uskoci i Senjska primorska kapetanija* te *Gradski i plemićki grbovi Senja*. Tvrđava je Nehaj za posjetitelje inače otvorena od svibnja do studenoga, a prema dogovoru i u drugo vrijeme. Kada se tome doda već spominjani biskupski i kaptolski arhiv, velika knjižnica i zbirka sakralne umjetnosti

od 13. do 20. stoljeća, smještena u dvorani Carina (župni dvor), zaista se nameće pitanje koji drugi grad slične veličina (Senj ima nešto više od 5000 stanovnika) može ponuditi toliku kulturnu raznolikost i bogatstvo.

No to nije sve što nas je za posjeta Gradskom muzeju oduševilo. Iako smo stigli nenajavljeni bili smo vrlo srdačno i poslovno primljeni. Nigdje ni traga umoru, nezainteresiranosti i žalopojkama toliko uobičajenom u sličnim sredinama. Čak smo smjesta dobili sve pretiske članaka o fortifikacijskim građevinama, iz kojih smo uostalom i crpili podatke o ovom napisu. Mnogo bolje i brže nego drugdje gdje smo se znali tjednima unaprijed najavljivati. U srdačnosti i spremnosti posebno je prednjačila v.d. ravnateljica i kustosica Blaženka Ljubović, prof., ali i ostali članovi toga malog kolektiva. To nas je uvjerilo da se ne treba brinuti za budućnost Senja, usprkos svim sadašnjim teškoćama, jer tolika ljubav prema svom gradu i njegovoj slavnoj prošlosti nije samo značajka profesionalnih djelatnika, već je odlika svih Senjana. A kulturno i povijesno bogatstvo zaista može biti temelj prava turističkog razvoja ovoga grada.

Zajedno s kustosom Darkom Nekićem, prof., obišli smo i tvrđavu Nehaj, iako je puhala čuvena senjska bura. To stvarno nije prava bura, govorio nam je mladi kustos, a nekadašnje su orkanske bure zapravo i velika rijetkost, možda i zbog toga što je Senjska Draga desetljećima pošumljivana. Uz stručno vodstvo prof. Nekića razgledali smo sve dijelove tvrđave i sve postavljene izložbe. Tvrđava je isključivo namijenjena njegovanju povijesti Senja i uskoka. Vidjeli smo kopiju nadgrobne ploče Ivana Lenkovića, ključeve Klisa, uskočke odore, grbove i sl. Popeli smo se i na vrh te unatoč buri ustanovili da je tvrđava izvrstan vidikovac s lijepim pogledom na Hrvatsko primorje i otoke Rab, Goli, Prvić, Cres i Krk te na planine Gorskog kotara, Učku i Velebit. Kasnije na povratku u Senj, u kojem je gotovo nemoguće pronaći mjesto odakle se

Leonova kula u gradskim zidinama

Nehaj ne vidi, saznali smo da je ovo prva zima kada u Senju nije otvoren hotel zbog znanih problema s privatizacijom. Stoga su putnici zaustavljeni u prometu zbog nevremena morali spavati u svojim automobilima. Zaista tužna sudbina za gradić koji je nekada bio neizbježna tema na mnogim europskim carskim i kraljevskim dvorovima i u papinskim palačama.

Pripremio: Branko Nadilo